

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з присудження ступеня доктора філософії
у Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка
доктору історичних наук, професорові
ЗАВАЛЬНЮКУ Олександрові Михайловичу

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора історичних наук, доцента, завідувача
кафедри міжнародних відносин Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка**

ЯБЛОНСЬКОГО Василя Миколайовича

**на дисертаційну роботу «Діяльність нелегальної резидентури
«Стамбульська платформа» Державного центру УНР в екзилі
(1929-1935 рр.)»**

ПІДГІРНОЇ Лариси Миколаївни

**подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 Гуманітарні науки
за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Після поразки Української революції 1917-1921 років вищі органи влади Української Народної Республіки продовжили свою діяльність на еміграції (в екзилі). Зрозуміло, що їх діяльність за межами України мала суттєві відмінності від функціонування владних інституцій на власній території. Однак, люди, які були змушені стати політичними емігрантами, зуміли зберегти державну традицію та створити феномен держави у вигнанні у формі Державного центру УНР в екзилі, попри несприятливі внутрішні та зовнішні умови. Вони не імітували державну діяльність, як це намагалися представити опоненти упродовж понад сімдесятилітню діяльність. ДЦ УНР зберігав інституційну пам'ять (державні інституції – президент, парламент, уряд, армія, суд), історичну пам'ять (дослідницькі установи та центри), сприяв збереженню народних традицій, власної церкви, просував свою ідеологію через еміграційні українські та закордонні медіа, міжнародні громадські та наукові заходи. Результати діяльності Державного центру УНР в екзилі важливі для нас не лише як збереження української державної традиції в цілому, але й як безцінний та почасти несподіваний досвід практичної діяльності. Такий досвід дуже часто мав різноманітні прояви та практики, які стосувалися широкого спектру проблем як публічного так і непублічного характеру. До останніх належить діяльність дипломатичних та розвідувальних представництв українського еміграційного уряду. І якщо дипломатичні установи ДЦ УНР у міжвоєнний період мають

достатньо велику наукову репрезентацію, то робота української розвідки не так часто стає предметом досліджень істориків. Тому поява дисертаційного дослідження Лариси Підгірної є вагомою подією, яка дозволяє більш детально зрозуміти особливості роботи української нелегальної резидентури в Турецькій республіці в 1929-1935 рр. Зокрема, робота присвячена її становленню, розвитку, основним напрямам діяльності (у тому числі контактам з іноземними спецслужбами, представниками громадських та релігійних організацій, представниками політичного істеблішменту тогочасної Туреччини) та причинам припинення діяльності. Вся ця непроста робота резидентури докладно вивчена, а результати систематизовані. З огляду на це можна стверджувати, що у дисертації Лариси Підгірної розглядається актуальна наукова тема.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Аргументація викладу матеріалу дисертації та узагальнення в ній не викликають заперечень. Мова і стиль дисертації уповні відповідають тим вимогам, які висуваються до наукових робіт цього рівня. Достатній ступінь обґрунтованості положень, висновків та рекомендацій дисертаційного дослідження забезпечується, у тому числі, використанням релевантних джерел та літератури за темою дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів. З огляду на те, що дисертація є першим в історіографії цілісним дослідженням діяльності української резидентури в Стамбулі з червня 1929 року по 1935 рік, то цілком можна стверджувати що основні положення дисертаційного дослідження характеризуються новизною. Авторка узагальнила історіографічний доробок проблеми, охарактеризувала джерельну базу дослідження, детально зупинилася на методологічних засадах роботи; введено до наукового обігу та охарактеризовано документи Галузевого державного архіву Служби зовнішньої розвідки України щодо «Стамбульської платформи»; запропоновано термін «Стамбульська платформа», обґрунтовано її статус як нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі, проаналізовано участь представників української еміграції – агентів резидентури у її функціонуванні, громадсько-політичній та розвідувальній діяльності; вивчено праці очільника «Стамбульської платформи» В. Мурського, перекладених з фарсі та старотурецької мов; реконструйовано просопографічний портрет членів резидентури; через призму співпраці із представниками поневолених СРСР народів досліджено діяльність стамбульської філії руху «Прометей». Дослідниця простежила взаємодію із представниками турецького істеблішменту, Вселенським патріархатом, працівниками іноземних спецслужб та основні напрями інформаційно-публіцистичної діяльності і реальної агентурно-розвідувальної роботи, надала власну версію щодо причин втрати інтенсивності та подальшого припинення

діяльності. Крім цього, низка положень та висновків у роботі дозволила поглибити уявлення про проблему, яка досліджується. Уточнено роль та компетенції резидента Володимира Мурського, його заступника Миколи Забелло (Забілло), інших агентів, у тому числі Марії Пчелінської; було отримано нові знання щодо складу та кількості основних агентів згаданої резидентури у Стамбулі.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його зміст та результати можуть бути використані під час написання наукових монографій і навчальних посібників з історії України, історії української розвідки, українсько-турецьких двосторонніх відносин у підготовці спеціальних навчальних курсів з діяльності Державного центру УНР на еміграції у міжвоєнний період. Матеріали дисертації можуть стати у нагоді у процесі популяризації невідомих сторінок історії України та історичних персонажів шляхом створення літературних творів, художніх та документальних фільмів.

Окремі положення та висновки дисертаційного дослідження Лариси Підгірної можуть використовуватися в межах курсу «Історія дипломатії та зовнішньої політики України» для студентів-міжнародників факультету права та міжнародних відносин Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Наукові праці, які відображають результати дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження представлені в 15 опублікованих наукових працях, зокрема: 4 статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття у періодичному виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу; 10 додаткових публікацій апробаційного характеру. Варто зауважити, що теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на міжнародних та українських наукових конференціях. З огляду на це, можна констатувати, що авторка виконала усі вимоги МОН України щодо кількості публікацій, а результати, опубліковані в них відповідають змісту дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Детальне ознайомлення із текстом дисертаційного дослідження та опублікованими здобувачкою науковими працями дозволяє зробити висновок про дотримання авторкою вимог академічної доброчесності та відсутності проявів плагіату, фабрикацій, фальсифікацій та інших проявів академічної недоброчесності.

Загальна оцінка дисертації. Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури

і додатку. Структура дисертації є логічною та такою, що корелюється із сформульованою авторкою метою і завданнями дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання, об'єкт та предмет дослідження, наведено основні положення, що визначають наукову новизну дисертації, наведено авторське бачення практичного значення отриманих результатів, окреслено особистий внесок здобувачки та розкрита апробація результатів дослідження. Вищенаведені позиції є логічними та взаємопов'язаними.

У першому розділі дисертаційної роботи розглянуто актуальний стан історіографії проблеми та джерельної бази, а також детально розглянуті методологічні засади дослідження. Історіографічний огляд свідчить про те, що Лариса Підгірна змогла охопити значний обсяг наукових праць, які стосуються теми дослідження, попри локальність теми що досліджується. Характеристика джерельної бази засвідчує великий обсяг роботи, що була здійснена здобувачкою під час написання роботи. Попри згадану вузькість теми, авторці вдалося залучити широкий спектр джерел, серед яких, безперечно одними з найбільш вагомих є архівні фонди ЦДАГОУ та ГДА СЗРУ, а також приватні архіви та матеріали авторства В.Мурського турецькою мовою та мовою фарсі. Заслуговує на схвалення підхід дисертантки до аналізу методологічних засад роботи, який вона здійснює у відповідному підрозділі на конкретних прикладах та тлумаченням ключових понять.

Другий розділ дисертації присвячений питанням інституціонування, політико-правовим засадам та аналізу складу «Стамбульської платформи». Авторка детально змальовує ситуацію із діяльністю та структурою «Української громади» в Туреччині і комунікацію із чільними представниками екзильного уряду. При цьому цілком справедливо наголошує на інкорпорованості в українські еміграційні структури агентів ОДПУ. В цьому розділі також виділені основні напрями роботи Платформи на даному етапі: ознайомчо-інтеграційний, просвітницько-культурологічний, громадсько-політичний, церковний, інформаційно-публіцистичний; інституційно-політичний; стратегічна та оперативна розвідувальна діяльність. Складений просопографічний портрет членів «Стамбульської платформи».

Третій розділ присвячено досить важливим аспектам діяльності української резидентури на чолі із В. Мурським, які мали чималий публічний резонанс. Насамперед йдеться про налагодження контактів із представниками турецького політикуму через посередництво лідера кримськотатарської діаспори в Туреччині М. Сейдамета Киримера. Авторка наголошує на ефективності роботи керівника «Платформи» у справі інформування турецької громадськості про «українське питання». Цьому сприяли видані турецькою та перською

мовами книги В. Мурського про Україну та про більшовицьку Росію. І одним із найбільших досягнень «Стамбульської платформи», як справедливо наголошує дисертантка, стали відносини між ДЦ УНР в особі керівника уряду В'ячеслава Прокоповича та Вселенським патріархатом на чолі з Фотієм II. Одним із важливих питань, які обговорювалися під час візиту В. Прокоповича на Фанар стало питання Томосу для автокефальної української церкви.

У четвертому розділі піднімаються головним чином питання розвідувальної діяльності «Стамбульської платформи» та співпраці в межах прометеївського руху. Дисертантка слушно виокремлює географічні межі агентурної діяльності Резидентури від Близького сходу до окупованого більшовиками Туркестану, включно з територією Туреччини та Радянської України. Досить цінними є авторські висновки щодо причин занепаду стамбульської філії Прометеївського руху та згорання діяльності нелегальної резидентури «Стамбульська платформа». Логічними виглядають пояснення щодо несподіваної хвороби та передчасної смерті її очільника В. Мурського. Адже присутність в Туреччині низки досвідчених працівників більшовицької розвідки із необхідною спеціалізацією, активізація роботи токсикологічної лабораторії в структурі Іноземного відділу НКВС, завербованість частини членів «Стамбульської платформи» більшовицькими спецслужбами є непрямыми свідченнями можливого замовного вбивства. Хоча, з огляду на характер діяльності та ступінь закритості спецслужб, особливо російських, можливість документального підтвердження замовного убивства є надзвичайно низькою.

Поданий в роботі список використаних джерел та літератури нараховує 416 позицій і засвідчує достатньо репрезентативний характер історіографічної та джерельної бази дослідження. Список поділений за групами джерел та публікацій.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження, анотації, опублікованих праць за темою дисертації дозволяє дійти висновку, що виклад матеріалу та узагальнень є достатнім чином аргументованим, пункти наукової новизни належним чином відображені в роботі. Дисертаційній роботі притаманний авторський аналітичний підхід до проблем які досліджуються, академічний стиль, літературна українська мова та високий науково-теоретичний рівень. Дисертантка зважено і ретельно добирає аргументацію, практично уникає оцінювальних суджень та дотримується наукового підходу до висвітлення теми. Їй вдалося врахувати більшість робіт із історіографічного доробку із зазначеної теми, які існують на теперішній час.

Констатуючи на загал високий рівень дисертаційного дослідження, необхідно звернути увагу на окремі присутні в роботі недоліки та висловити певні судження і міркування.

1. Досить суперечливим є авторський поділ історіографії із досліджуваної проблематики на «1) дослідження української діаспори; 2) праці представників радянської історіографії; 3) дослідження українських сучасних дослідників». За такого підходу повністю виключаються роботи зарубіжних дослідників різних періодів, які працювали над цією проблематикою. А це не так, тому, що в своїй роботі дисертантка звертається до праць Я.Брузького, Т.Ландмана, А.Яворського та інших зарубіжних дослідників. З огляду на цілісність та взаємопов'язаність сучасного історіографічного процесу у світі доцільним було б відмовитися від подібного умовного поділу.

2. Попри достатньо ґрунтовний історіографічний аналіз, в дисертаційному дослідженні помітний певний дисбаланс через відсутність цілісного огляду наукового доробку сучасних дослідників, які вивчають діяльність ДЦ УНР в екзилі у міжвоєнний період. Деякі з них згадуються лише побіжно, роботи інших не згадуються взагалі (наприклад публікації та захищена в Кам'янці-Подільському кандидатська дисертація В. Парандій "Діяльність Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі: соціально-політичний аспект (1920–1944 роки)", 2012). Не згадані надзвичайно важливі для розуміння діяльності ДЦ УНР роботи М.Лівицького ("ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками", Мюнхен-Філадельфія, 1984), В.Маркуся ("Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921-1939). Міжнародно-правна та порівняльна аналіза", Сучасність. 1986.), Bruski J. ("Petlurowcy. Centrum państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924) ", ARCANA, 2000) та низки інших праць цих та інших українських і зарубіжних дослідників.

3. Робота лише б виграла, якби дослідниця долучила до джерельної бази дисертації матеріали Фонду 5235 «Уряд Української Народної Республіки в екзилі» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України та чисельні архівні колекції Бібліотеки імені Симона Петлюри (м. Париж). У фондах цих установ присутні окремі справи, які містять документи що стосуються українсько-турецьких відносин та відповідної дипломатичної діяльності екзильного міністерства закордонних справ у міжвоєнний період.

Попри згадані зауваження методологічно-концептуального характеру доцільно буде зупинитися також на деяких положеннях основної частини роботи, які видаються дискусійними.

4. Так, характеризуючи роботу Т.Вінцковського, О.Музичко та В.Хмарського «Володимир Мурський: полум'яний вчитель з обличчям філософа» дисертантка вдається до деяких оцінювальних суджень, стверджуючи, що назва роботи є некоректною та «віддає радянщиною» «як і сам контекст роботи» (с.47). Очевидно, що такі твердження потребують додаткового

тлумачення, оскільки не зовсім зрозуміло що саме, на думку авторки, є некоретним у назві та яка доцільність застосування не зовсім академічного за стилем поняття «радянщина».

5. Дисертантка цілком обґрунтовано позиціонує одного з очільників «Стамбульської платформи» М. Забелло як агента більшовицьких спецслужб. Більше того, до М. Забелло у цей період висувуються непублічні претензії у підозрах щодо його співпраці з більшовиками. З огляду на це, досить контроверсійним є твердження про те, що спецслужби ДЦ УНР використовували М.Забелло як подвійного агента, підставивши його «ОГПУ» (С.79). Таке твердження виглядає не зовсім переконливим, оскільки М.Забелло передавав своїм кураторам досить чутливу інформацію, яка йшла на шкоду інституціям ДЦ УНР. І ступінь цієї шкоди була значно більшою, ніж користь від гіпотетичної агентурної гри з ОГПУ. З огляду на вищеперераховане, версія про «подвійного агента» потребує значного джерельного підсилення.

6. Назва підрозділу 3.1 не зовсім точно відповідає його змісту, оскільки значну його частину присвячено аналізу тогочасних міжнародних відносин, дипломатичній українсько-турецькій історії періоду Української революції 1917-1921 рр., аналізу пошуку гіпотетичних міжнародних союзників ДЦ УНР на еміграції та інші. Зважаючи на це, більш логічним було б формулювання назви даного підрозділу з урахуванням усієї проблематики, яку дисертантка в ньому піднімає.

7. У тексті дисертації присутні невинновданов довгі, обсягом у понад дві третини сторінки цитування. Зокрема йдеться про лист президента УНР А. Лівичького до В. Мурського від 4 серпня 1931 року (с. 170) де йдеться про важливі, але цілком рутинні питання діяльності.

8. Не зовсім коректно дисертантка вживає в роботі назву Православна церква України (ПЦУ), коли говорить про Українську православну церкву міжвоєнного періоду, у контексті боротьби за отримання Томосу від Вселенського патріархату (сс. 137, 141, 176). Слід зауважити, що власне назва ПЦУ є досить новою і стосується періоду коли була утворена об'єднана церква в Україні в 2018 році. До цього часу православні церковні структури, які боролися за незалежнення від Російської православної церкви мали назви Українська автокефальна православна церква або Українська православна церква.

9. Викликає певний подив наведення у тексті одного з розділів переліку власних наукових робіт із повним їх описом (с. 177), якщо зазвичай даються посилання на Список джерел та літератури де вже присутні відповідні позиції. Не зовсім зрозуміла доцільність такого кроку.

10. Немає також логічного пояснення непропорційно великому обсягові висновків до четвертого розділу які викладені аж на п'ятьох аркушах. Для порівняння, висновки усієї дисертаційної роботи мають обсяг у сім сторінок, а висновки до другого та третього розділів складають обсяг по півтори-дві сторінки.

Разом з тим, слід зазначити що зазначені міркування не знижують загальної цінності дисертації як самостійного дослідження. Вони, швидше, спонукають до подальших наукових розвідок та дискусій. Рецензована дисертація є оригінальною, цілісною та завершеною роботою, що розкриває малодосліджену сторінку діяльності Державного центру УНР на еміграції – діяльність резидентури «Стамбульська платформа» у період з 1929 по 1935 роки.

Отже, дисертаційне дослідження ПДГІРНОЇ Лариси Миколаївни на тему: «Діяльність нелегальної резидентури «Стамбульська платформа» Державного центру УНР в екзилі (1929-1935 рр.)» відповідає спеціальності 032 Історія та археологія, наказу МОН України №40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами), а її авторка ПДГІРНА Лариса Миколаївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ

*Підпис В. Яблонського
за свідком*

22.05.2025р. Л. Аннімова